

Марко М. Рагуловић

Институт за књижевност и уметност, Београд
markorad984@gmail.com

СРЕДЊОВЕКОВЉЕ ПЕСАМА БОЛА И ПОНОСА У КОНТЕКСТУ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Сажетак: Бојићев медијевализам настојали смо да пронађемо у историософији која лежи у основи *Песама бола и поноса*. Истражен је песников однос према Библији и историји – како песнички субјект који се јавља као летописац конкретне историјске догађаје преводи у митско предање, користећи се библијским наративом.

Осветљен је и књижевно-историјски контекст Бојићевог односа према традицији, пре свега према средњем веку. Упркос есеју „Скерлић и Бојић“, у коме је Винавер повукао границу између свог и Бојићевог разумевања средњег века, покушали смо да нађемо тачке блискости које у обради тема и мотива из ове епохе наше историје повезују два песника.

Посебно је назначен утицај Милутина Бојића на песништво послератног модернизма, пре свега на Ивана В. Лалића, кроз артикулисање специфичног погледа на историју, насталог из додира са средњовековним наслеђем.

Кључне речи: средњовековље, Библија, Византија, Станислав Винавер, послератни модернизам, Иван В. Лалић.

Када говоримо о Бојићевом средњовековљу, према томе и о његовом византинизму, односно његовом односу према византијском културном наслеђу, прво се морамо запитати где се у његовом опусу то наслеђе

налази: Да ли је оно у драмама са темом из средњовековне историје или у песмама које повремено евоцирају ту епоху? Колико се пута сама реч Византија јавља у Бојићевом песништву и није ли наша истраживачка перспектива, када наглашавамо да је Бојић снажно озрачен духом византијске културе, можда превише под утицајем гласовитог Винаверовог есеја „Скерлић и Бојић“?

Милутин Бојић у свом опусу има песама у којима су присутни мотиви старе српске књижевности, као и неколико важних песама, насталих за време Првог светског рата, у којима нема директних средњовековних мотива, али које по својим идеолошко-поетичким усмерењима представљају везу са старим духовним и поетским наслеђем. Написао је он и три драме са темом из средњовековне историје: *Десићова круна*, *Краљева јесен* и *Урошева женидба*.

Циљ овог рада је да истражи природу веза које Бојићеве *Песме бола и њоноса* спајају с поетиком старе књижевности, односно да испита колико су те везе декоративног карактера а колико плод дубинских сродности. Да бисмо ово утврдили, морамо кренути даље од фактичког познавања историје Византије и српског средњег века, које је Бојић несумњиво поседовао. Прецизније: да ли Бојић у прошлости налази специфичну проблематику која, преображена, постаје саставни део песниковог савременог искуства.

Трагамо, дакле, за естетичким, културолошким и идејним утицајима православног средњег века на структуру Бојићеве поетике.

Истовремено, покушаћемо да сагледамо Бојићево дело у књижевноисторијској перспективи: да утврдимо његову улогу у својој добу, пре свега кроз везу са Винавером, а потом и у другој половини двадесетог века – његово место и значај за песнике послератног модернизма који су стваралачки најпотпуније реактуелизовали средњовековну епоху наше културне историје.

Летописац и Библија

Бојићева Византија није у његовом делу ни лако уочљива ни одгонетљива. Она није дата, већ ју је потребно истраживачки конструисати. Средњовековље се јавља у песниковом специфичном односу према митовима и као песничка грађа која омогућује артикулисање поетске историософије која је у основи његових, Библијом надахнутих стихова о историјској и есхатолошкој судбини српског народа, о трајању и забораву, о историји коју искупљује мит.¹

Песме бола и њоноса започињу из ситуације историјско-онтолошког вакуума. Иако се отварају општом песничком формулом зазивања „муза“, која говори да у историјској невољи песник није усамљен, од традиције се одговор не добија.

Али глас мој залуд кроз гробља вас вапи.
Мој смер ће да каже
Онај, што еп вечит морем врућих капи
У јамбове слаже.

(„Уводна реч“)

У песнику сазрева сазнање да помоћ не стиже од традицијских образаца оличених у фигурама псалмопевца и гуслара. Певање проистиче из ситуације у којој је стваралац сам пред Богом-песником који историју, именовану као „еп вечит“, у „јамбове слаже“. Бог се, дакле, јавља као песник и господар историјских процеса.

Призивањем Творца који своје деловање манифестује у повести, уводи се идеја историјског тока као смењивања етапа спасења – једна од кључних тема хришћанства, литургијски уобличена у Канонима.

Бојић, дакле, на самом почетку посеже за библијским наративом као оквиром збирке. Да би се поетски преобразило страдање какво је оно у Великом рату, није довољно само призвати партикуларну традицију – елементе старозаветног (псалмопевац)

1 „Традиционалнијим би се језиком рекло да мит *искупује* историју: додељује јој право место у људској панорами“ (Фрај1985: 79).

или епског (гуслар) – већ је неопходно упослити наратив који представља велику причу – хришћанску идеју историје као божанског плана спасења.

Тек кроз овако широко постављен оквир могуће је укључити и поетски преобразити све дисонантне тонове које прича о страдању једног народа у Великом рату носи са собом и истовремено задржати мир („мирноће ми дајте“) којим се таква ситуација превазилази.

За *Песме бола и њоноса* Библија није важна као повремена мотивска инспирација, већ њена митологема структурно уобличава саму збирку, јављајући се као оквир који је пресудно одређује.

Управо библијски наратив, који у вези с конкретном песничком грађом о Првом светском рату као главну тему збирке уводи смисао историјског страдања, омогућава да у њу буду укључене и песме настале пре Великог рата, без нарушавања смисла целине. Збирка се тако не чита само као реакција на конкретан рат, већ као повест вечног рата који српски народ проживљава као историјски усуд.

Уводна песма збирке важна је и за разумевање статуса песничког субјекта. Из формуле зазивања види се да је он пре свега близак епском начину говора – оном који се оглашава у име колектива, да би испевао велике теме људске историје.

Песнички субјект јавља се као летописац коме је за тумачење историје на располагању Библија. У значају који Свето писмо заузима у Бојићевом опевању историјске судбине сопственог народа огледа се дубинска веза песника са средњовековном поетиком. За Бојићев медијевализам од већег значаја је реактивирање функције песничког стваралаштва блиског средњовековној поетици него директно преузимање тема те књижевности. Песнички субјект је, наиме, дијак који страдање преводи у причу. Активирање великих митских потки чини да историја прераста у предање. Ужаси рата бивају ублажени тако што постају прича која се приповеда крај огњишта, односно прерастају у предање које је неуништиво:

И кад разгрнемо пепелишта снова,
Стари ће се дани уз реч да помену:
Слушаћемо ватру и веселост њену,
К'о домаћин што се вратио из лова

С песмом, с којом јутрос у планину крену.

(„Без узвика“)

Речима Нортропа Фраја: „мит искупљује историју“. Отуда, као свака права епопеја, *Песме бола и њоноса* нису само спев о конкретном ратном догађају, већ евокација читаве историје и пројекција њенога трајања. У њиховој структури присутна су сва три времена: утешујућа прошлост, страдална садашњост и искупљујућа будућност, коју омогућава сећање потомака на величину предака.

Посебно је интересантно које елементе библијске симболике Бојић употребљава – другим речима, како од конкретне тематике, односно историјске ситуације на којој се песма развија, зависи употреба библијског наратива.

Песма „Одлазак“ опева почетак изгнанства српског народа. Бојић овде не посеже за погодним старозаветним митом – егзодус изабраног народа – да симболички префигурира конкретну историјску ситуацију. Он ће тај мит употребити у другим песмама – када буде поредио лутање српског народа са ходом Јевреја кроз пустињу или када се повратак у домовину буде слутио као улазак у обећану земљу („Пред обећаном земљом“). У тренутку изгнанства пут води у страдање. Иако и старозаветно предање о изласку подразумева страдање на путу до обећане земље, Бојић је посегао за новозаветним предањем – као симболички потентнијем и прикладнијем оквиру. Кретање српског народа одиграће се између изгнанства као Голготе: „Голгота чека. Знаш ли њој да греду / Путови твоји маглом завијени?“ и поновно враћања као Васкрсења: „Јер вратићу се у истоме реду, / Поново ведар, васкрсао, смео“. Наративни оквир историјског удеса, који је основна тема *Песма бола и њоноса*, јесте Страсна недеља, после које следи Васкрсење.

Када егзодус започне, Бојић одмах дефинише његове основне елементе: неминовност жртве, али и извесност васкрсења и повратка. Дакле, хришћански наративи о историји као путу искупљења и страдању и васкрсењу представљају оквире „епа“ који *Песме бола и њоноса* певају.

Још један библијски симбол Бојић употребљава да осмисли страдање сопствене земље – крштење.

Антропоморфизована вечност бира народ који ће понети њен венац и тако постати „симбол страдања и вере“, чиме се избавља од заборав:

Непомична Вечност озбиљна и хладна
Избраника бира, да му венац стави,
Док заборав, као аветиња гладна,
Народе и дела прождире и млави.

(„Крштење вечности“)

Овакво крштење блиско је доживљају Голготе – изабрани народ мора да поднесе велику жртву која кроз страдање води спасењу: „И започе страшно, крваво крштење, / Да се створи символ страдања и вере.“

Видимо дакле да библијски мит, приче и светотајински симболи служе за преобликовање конкретних ратних ситуација; на тај начин открива се смисао у страдању и налази снага да се оно издржи.

Лексика песме „Бело усијање“ указује да се Бојић користи речима-симболима везаним за наш средњи век да би описао страдање у Првом светском рату: куле, тугованке, Јерусалим на песку, дворови, нектар, мед, шеве, небеса, стег, мишица. Конкретне слике одређеног историјског догађаја Бојић стилизује повезујући их са временски удаљеним епохама. Тако их претвара у причу и пројектује у будућност: „Јер небеса шаљу страхоте пожара, / Да нараштај нови псалме од њих ствара: / Да нам оду пева, Бог нас патњом храни“. На овај начин конкретни историјски елементи прерастају у универзалне поуке. Једино тако је могуће да се поднесе и преживи стравичност рата у коме је читав један народ присиљен да напусти своју земљу, домове, храмове, гробове, децу и жене.

Историјске недаће савладавају се пошто се кроз активирање митске наративе осмишљавају. Историја се, дакле, превазилази причом – тако што утеху и путоказ налази у оној која је прошла и постала предање, с једне стране, и тиме што и сама прераста у предање за будућа поколења, с друге.

Осим што мит осмишљава ратне недаће тиме што их симболизује и претвара у поуке, и саме историјске епизоде утичу на стваралачки однос песничког субјекта према библијском наслеђу. Снага страдања је толика да је оно у стању да твори сопствену надограђену митологију.

Мит се не употребљава само да уоквири страдање, већ и историјско искуство и колективна свест субјекта редефинишу оквире митске приче тиме што их допуњују савременим садржајем.

Ово је посебно видљиво у песми „Кроз пустињу“ где се старозаветни наратив уводи кроз компарацију између библијског изабраног и песничког историјског народа, чиме се сведочи његова узвишеност и непоколебљивост у страдању:

Не тражисмо Бог да сиђе са Синаја.

Не тражисмо да нам пошље заповести,
Ни да Мојсеј плоче ломи разочаран,
Нити у сутону утрнуле свести
У стени је извор поуздања стваран.

Сумња, које није био лишен чак ни народ Израиља, на тренутке је, у *Песмама бола и њоноса*, потпуно превладана јер је вера у историјску мисију толика да не тражи чудо које би ту веру посведочило. Заправо, истрајност и самопоуздање народа, вера у добар исход историје и страдања у њој, за савременог песника – представљају чудо по себи.

Оваквим поређењем Бојић алузивно уводи честу метафору средњековне књижевности, и основни израз њене историјске свести о српском народу као „Новом Израиљу“, чиме се истиче идеја о богоизабраности српског народа кроз његов континуитет са

библијском заједницом: „Пустиња је наша страш- нија од оне / Којом ишао је народ изабрани. / Појени смо крвљу вриштеће Горгоне, / Но сумњом нам нису затровани дани.“

Величина историјских невоља историјском на- роду омогућава да твори нову симболику на основу библијске. Страдање се наративно осмишљава кроз поређење у степену, другим речима – библијска прича у томе односу јесте почетна позиција, коју савремено искуство надилази: „Пустиња је наша страшнија од оне / Којом ишао је народ изабрани.“

Средњовековна књижевност богата је оваквим поређењима. Не само што се историјски догађаји повезују са библијским епизодама, него се чак и личностима из историје даје, у томе поређењу, већи значај него библијским. Тако се у Доментијановом *Живоју Свештоја Саве* први српски архиепископ по- реди са Мојсијем:

И свети богоносац сиђе са горе, поставши сличан великоме боговидцу, носећи не само самога Бога у себи и на себи, но и украшен благодаћу његовом. А овај други боговидац постаде, и удостоји се видети не само леђа Божија, но се удостоји благошћу даро- ваном му с висине да служи самоме Господу препо- добијем и правдом пред њим све дане живота свога.

Онај велики боговидац силом Божјом сатвори толи- ка чудеса; а овај Преосвећени силом истога и благо- даћу дарованом му од Бога сатвори иста чудеса, овај други Израилъ Богом подигнут приведе Господу нов народ (Доментијан 1988: 209).

Вера и спремност да се судбина испуни чине да се Божја воља прихвата без роптања: „јер судија ти си“. Међутим, оне колективном субјекту истовремено омогућују да Бога упозори да уништење води и не- станку Његовог имена. На тај начин Бог губи човека за сведока, што уједно представља и прекид приче: „И тад залуд плоче слаћеш са Синаја. / Чиме славу своју доказаћеш, чиме, / Оном коме смрт је игра сред са- раја? // Тада залуд плоче слаћеш са Синаја!“

Прекид приче једноставно значи крај смисла историје. Из библијске перспективе, учесници историјске трагике су Бог и човек. Нестанком хуманог елемента укида се драма, и катарза бива онемогућена. Смрт тако постаје не само крај човека, него уједно и крај приче о Божјем имену. Потпуно историјско уништење спречава нови завет између Бога и човека – самим тим нестаје и прича о историји као путу кроз страдање ка спасењу.

У „Сејачима“ се помињу новозаветни симболи сејања, жетве и косидбе, као и дизање плоче са гроба, што говори о васкрсењу као смисленом завршетку страдања. Библијска метафора жетве као убирања духовних плодова, у овој песми је посебно ефектна јер повезује жетву са крајем страдања. Жетва, осим што представља убирање плодова сејања, такође означава и крај процеса раста и сазревања. Страдање, виђено у овој песми као сејање, представља истовремено раст и зрење у патњи изабраног народа, који чека време убирања стечених плодова.

У песми „Храм“ се, после молбе Богу да човеку и народу опрости страх: визије „мрке поворке демона“ и слабост: тугу за родним крајем – завршетак страдања сагледава као свршетак Страсне недеље. Бог се јавља кроз страствено сведочење – емоцијом и речју. Повратак у домовину, као и читава епопеја, обележени су слављењем Бога – храм је у срцу, крст је на застави, завршена је недеља страдања: „И с тим истим храмом у срцу скривеним / Полазим на своја пепелишта часна; / Твој крст је на моме стегу развијеном / И збори: Недеља свршена је Страсна.“

Историја ипак није довела до уништења. Њена искушења су превладана, а човек се показао као достојан сведок Бога, као апостол страдања који кроз муке васкрсава.

Бојићев однос према средњовековљу крајње је разнолик – пружа се од песничке и драмске обраде тема и епизода из те епохе, што је плод великог познавања историографије, преко употребе лексике, мотива и алузија да би се ситуације из песни-

ковог искуства поетски универзализовале, па све до коришћења Библије на начин који је био близак и средњовековним писцима. Оно што овога ствараоца везује с поетиком српсковизантијске књижевности јесте превасходно његов особен доживљај историје и митског наслеђа.

У томе смислу занимљиво је сагледати књижевно-историјски контекст Бојићевог песништва: пре свега у његовом добу, а потом и у поетикама стваралаца послератног модернизма који су дело овога песника отели од заборава.

Бојићева и Винаверова Византија

У есеју „Скерлић и Бојић“ Винавер своје схватање Византије изоштрава кроз контраст са Бојићевим и Дучићевим доживљајем средњовековља. Дучићево евоцирање српске средњовековне епохе Винавер одређује као „рекламерство“, док је према Бојићу нешто блажи, сагледавши његово окретање Византији у контексту тежње да постане велики песник (Винавер 1975). За разлику од Дучића и Бојића, чији је однос плод рационалних тежњи, Винавер у Византији и српском средњем веку тражи мистику.²

Ипак, Винаверов недовршени драмски спев *Немања* (Винавер 2012) показује се као необично близак лирском субјекту Бојићеве песме „Страх“. Наиме, *Немања*, у Винаверовом делу, осећа у исто време мистичан призив манастиру и реалну људску жељу да остане у световној слави. Ова психолошка амбивалентност јавља се као страсна борба песничког лика у првом певању спева. Слично томе, песнички субјект Бојићеве песме са зебњом се чуди средњовековним прецима што су своје бурне животе окончавали у манастиру; такво разрешење животног тока он одбија, а завршним стиховима исказује страх да и сам не пође тим путем, који привлачи неразумљивом снагом и неумитном надисторијском

² Видети: Радуловић 2015: 423–450.

логиком: „Мене плаши ваша црна риза / И велика манастирска бдења: // И потомку можда нога клиза / Можда и он тражиће спасења // Испод грања чем-преса и вења.“

Иван В. Лалић ову песму тумачи у оквиру историјског контекста у коме је она настала – борби за ослобођење територија у балканским ратовима:

Посебно је занимљива песма „Страх“, која се издваја из овог сазвучја да изрази (или барем наговести) двојство херојско-акционог и спиритуално-контемплативног у природи истог народа, о којем Бојић пева; зачућује нас тај тренутак Бојићеве поезије, обликован у предаху битки; тренутак зебње да у одлучном времену акције, борбе за физички опстанак, не проговори оно друго наслеђе предака (Лалић 1974: 18–19).

У основи песме лежи средњовековни феномен повлачења владара са престола ради одласка у манастир. „Двојство херојско-акционог и спиритуално-контемплативног у природи истог народа“ код Бојића постаје интериоризована подвојеност песничког бића. Реч је о судару два вида његове поетске самосвести: младалачко-еротске еруптивности и историјско-контемплативних визија. Миран и тих завршетак живота владара и ратника није у складу са Бојићевим ничеанским витализмом и снагом његове сопствене младости, које он посебно слави у својим љубавним и раним песмама. Међутим, песник истовремено слути да се у таквој обраци крије дубља надисторијска неминовност културе којој припада.

На примеру песме „Страх“ сагледавамо како се песник младости, њених чари и претеривања суочава с песником историје и стоичког прихватања њених недаћа. Истовремено, видимо да су и Бојића и Винавера привлачили слични садржаји када је у питању однос према нашој средњовековној историји – драма индивидуалног доживљаја и задатост колективног етоса.

Владета Вуковић такође препознаје повезаност ове Бојићеве песме са средњовековном поетиком, али јој то узима као недостатак, констатујући да,

осим што је „уметнички мање убедљива, делимично је и оптерећена религиозно-византијским елементима“ (Вуковић 1969: 98).

Овакав исказ занимљив је и за тумачење статуса средњовековне епохе код једног дела наших књижевних историчара после Другог светског рата. Иако је, наиме, јасно да је код Бојића реч о српским владарима и српском средњем веку, Владета Вуковић избегава да то помене, већ употребом придева византијски представља ту епоху као далеку и туђу, идентификујући присуство таквих мотива у песми као „оптерећење“.

Песма у којој се контемплира о сложеном феномену подвојености у историјском бићу народа коме се припада, у којој се заправо евоцира један културни образац успостављен у средњем веку а пресудан за дубинско обликовање историјске судбине колектива у свим временима, где се најзад тај завет са прецима јавља у савремености песничког искуства – као страх да се не поклекне у тешким временима, али и као поунутрашњена располућеност између витализма и контемплације – никако не може бити „оптерећена“ присуством таквих мотива. Напротив, без њих она уопште не би могла бити испевана. Њена блискост са Винаверовим спевом *Немања* показује такође да припада ширем контексту пробуђеног интересовања за далеке епохе прошлости, у оквиру којих и за средњи век, те да представља једно опште поетичко усмерење тога времена. Док се у драмама можда и може говорити о декоративности, ова песма открива дубинску везу Бојићеве поетике са средњовековним културолошким образцима.

Друга тачка блискости између Винавера и Бојића у односу према средњовековном наслеђу огледа се у њиховом третирању митова.

Реч је о песничком доживљају савремене цивилизације као простора у коме је сакралност потиснута у слојеве колективно несвесног, односно о потрази за традицијом као покушајем избављења из „простора изгнанства у коме се песник обрео“

(Мишић 1976). Византију као прадревни и сушти слој духовног искуства противстављен модерном добу у коме митова више нема, видео је и Винавер:

Певам прастару неку историју,
Духова давних сени горостасне,
Певам прадревног доба симфонију.

Јекните струне, вите струне гласне.
У време наше пролаза и мена,
У боно време одбачене басне
И ситних људи, и фриволних жена...

(Немања)

Управо као и Бојић, који у песмама „Религија“, „Развејане ватре“ и „Мртви богови“ тематизује опозицију: савремено, рационално доба – време митова и интуитивне спознаје: „Умрла је слава херојства и скаске...“ („Развејане ватре“). Песниково доба јавља се као непријатељско старим данима и њиховој истини, док песнички субјект управо вапи за мистичном снагом митова: „О ја бих радо приче праисконске, / Ја волим бајке: младости су пуне“ („Мртви богови“).

Овакав општи однос према предањима представља поетички хоризонт у коме се одвија Бојићев однос према средњем веку. Уједно, Бојић и Винавер показују се на тај начин ближи него што то проистиче из есеја „Скерлић и Бојић“, због чега можемо претпоставити да и потенцијални Бојићев песнички развитак не би био ни тако супротан ни далек неким нашим авангардним ствараоцима после Првог светског рата.

Напокон, Бојић се својим односом према традицији јавља као претеча песника послератног модернизма, односно претеча њиховој „идеји историје и са њом скопчаном потрагом за архетипским“ (Христић 1969), да се послужимо Христићевим речима.

Овде треба додати једну напомену: Када посматрамо присуство поетичких образаца старе српске књижевности у делима песника са почетка двадесетог века, истраживачки фокус треба да буде удво-

стручен. Наиме, колико је важно тачно уочити и описати однос конкретног песника (у овом случају Бојића) према српсковизантијском наслеђу, толико је потребно испитати постоје ли у томе односу неке поетичке константе које песника вежу са ствараоцима друге половине двадесетог века, када долази до шире и темељније реактуелизације и обнове средњовековних односно српсковизантијских естетичких и идејних виђења.

Средњовековље Милутина Бојића и послератни модернизам

Песник Милутин Бојић успоставио је стваралачку комуникацију са српсковизантијским наслеђем артикулисањем специфичне визије историјског процеса, по чему је близак песницима после Другог светског рата. Услед модерничких струјања, појаве авангардних покрета и друкчијих поетичких парадигми, стваралаштво Милутина Бојића између два светска рата потонуло је у заборав. Тек са песницима који улазе у књижевност око педесетих година двадесетог века Бојићево дело, заједно с осталим заборављеним епохама наше културне историје, отпочиње свој нови живот. Специфичан положај Милутина Бојића у српској књижевној историји образложио је Иван В. Лалић у тексту „Милутин Бојић“, објављеном као предговор избору из дела Бојића, 1974.

Бојић је заборављан (премда не и заборављен) зато, јер оно што је он у нашој поезији успео да наговести, или чак врло одређено изрекне изван домена већ израженог, није лежало на траси непосредног наставка те поезије. Могућност и потреба тачнијег вредновања његовог песничког напора јављају се тек у тренутку када Бојићеви најдубљи и најинтересантнији акценти почињу да се, преко лука година, додирују са гласовима чија је зрелост нова и друкчија, али који могу да у њима осете ону врсту солидарности која подстиче органски раст традиције. То је тренутак који живимо данас; тренутак када преиспитујемо

наше песничко наслеђе са становишта савремених кретања у нашој поезији (Лалић 1974: 10).

Бојићева поетска историософија добија потпуни и најдубљи облик у *Песмама бола и њоноса* (1917). Уместо конвенционалне родољубиве тематике Бојић остварује визију народа као заједнице обликоване историјским задатком који је позвана да испуни, док се песнички субјект јавља као летописац који реалну историју преводи у заветно предање. Колективно искуство прошлости чини од народа живо тело духовних вредности које не могу бити физички уништене. Из оваквих песничких представа обликује се идеја духовне отаџбине. Заједница се темељи на колективним ранама и свести о трагичности историје: „Отаџбина наша са патње је знана, / Лутајући ми је носимо у себи, / Она је у крви наших вечних рана / И кушам те, судбо, такву је погребџ.“ Давање предности духовном лику и заветном искуству отаџбине над спољним манифестацијама њене моћи наговештава нову форму српског родољубивог песништва, која ће бити крунисана стварањем песника после Другог светског рата и поетском артикулацијом „културног патриотизма“, по речи Александра Јовановића (Јовановић 1993).

У „Поноћној песми“ Бојић поетски ефектно оцртава атмосферу изостанка славе и почастџ које би требало да прате херојско дело. Реч је о измештању јунаштва из епског контекста и суочењу подвига са празнином: „А заборављен леш у муљу труне / што чекао је Косовку с кондиром / И свога цара с челичним панциром / И слепца да му смрт сложи у струне.“ Мотиви који се у народној епици јављају као неизоставни пратиоци великих дела, овде у потпуности изостају. Гласови потомства су замукли и оно са чиме се јуначки подвиг суочава јесте културно-антрополошка празнина у којој је животу „киша задњи помен / И леден ветар стравично опело“. Овакво Бојићево третирање херојства представља важан поступак јер претходи сличном третману епског и херојског у поезији послератних модерниста, пре свега Лалића и Павловића.

У новом добу подвизи ваља да се остварују „у раздобљима чији је основни тон профаност, а не ритуална нити историјска схема времена“ (Павловић 1999: 86), односно у временима у којима се борба за угрожене вредности одвија без дивљења, потврде и спомена савременика и потомака, што су били неизоставни пратиоци такве борбе у ранијим епохама. На делу је духовни и егзистенцијални напор да се високи принципи прошлости испуне у савременом десакрализованом времену. Оваква ситуација посебно је важна за Лалића – сетимо се, између осталих, његове песме „Принцип на бојишту“: „Овај излазак на пусто разбојиште, / Без бурме и без коласте аздије, / Без табора честитог кнеза...“ (Лалић 1997 I)

Иако није видљива у монументалности историјске визије *Песама бола и њоноса*, сумња је саставни део Бојићевог песничког искуства, њу песник, у ранијој песми „*Deus Deorum*“, назива Богом свих богова (Бојић 1914). Сумња, која као сенка прати све велике подвиге, представљала је изазов на који је песник морао да нађе одговор да би постао весник историјског призива и борбене одлучности. Управо због тога не треба сметнути с ума да Бојићеве историјске песме, упркос уверености у највиши смисао страдања који собом сугеришу, настају из борбе са сумњом, и то не само сумњом као философским појмом и одређеном визијом живота, како је то било у ранијим песмама, већ и реалном сумњом која настаје из тешких ратних околности које је Бојић преживљавао и са којима се током изгнанства у Првом светском рату сусретао. Утолико је оно што нам ове песме посредују израз високе поетичке симболизације.

Доживљај историје у коме се тематизује искуство заједнице, контемплира о смислу и судбини историјских патњи, био је веома подстицајан за наше песнике после Другог светског рата. Након авангардног затишја у међуратном периоду, историософска свест вратила се у поетички видокруг српске поезије друге половине двадесетог века. Многе од песама настајале у том раздобљу, које су биле зао-

купљене проблемом историјске судбине, имале су у песништву Милутина Бојића снажан подстицај. „Плава гробница“ Ивана В. Лалића (Лалић 1997 II) настаје у директној вези с истоименом Бојићевом песмом; у дијалогу са Бојићевом визијом историје поетски субјект Лалићевих стихова налази начин да у промењеним историјским околностима види себе као члана духовне заједнице који, упркос свему, наставља да сведочи о њеноме искуству: „А историја кошта / Крв ипак није вода.“ Као што у Бојићевој поезији духовност – која од народа чини заветну заједницу – не може бити угрожена тренутним страдањем, без обзира на његове размере, управо зато што њена виталност почива на судбинском позвању које историју трансцендира, тако и код Лалића профаност једног поднева и изневерена историјска надања не могу да прекину везу са прецима: „Ипак мирно почивајте; / Није ово подне оно што нас спаја, / него једна повест која дуго траје / А вас усијава до црнога сјаја“. Повест као јединство времена и учествовање у заједничкој историјској судбини чини од народа заветну заједницу и духовни организам који своје вредности чува неокрњене дубоко у себи, у свим временима и свакаквим спољашњим неприликама. Код Милутина Бојића велико историјско страдање се на своме концу претвара у причу која се приповеда крај огњишта: „И кад разгрнемо пепелишта снова, / Стари ће се дани уз реч да помену: / Слушаћемо ватру и веселост њену, / К’о домаћин што се вратио из лова // С песмом, с којом јутрос у планину крену“ („Без узвика“). Реч је о трансформацији историјског догађања у митски наратив, односно о искупљењу историје кроз истицање митских порука у њеној причи (Фрај). Како вели Евола, „самој историји [се] даје вредност у складу с тим колико она може да пружи митскога или колико је ту митова који се увлаче у њене догађаје, употпуњавајући сам њен ‘смисао’“ (Евола 2010: 14).

Српски народ као заветну заједницу Бојић види и приказује као литију која лута кроз историјске

удесе, чија јединственост и духовност извиру из верности завету. Народ обнавља и служи вечну небеску литургију у пролазном времену, чиме његова историјска улога и судбина попримају религиозни смисао. За промишљање односа Бога, народа и историје, односно за поетску транспозицију идеје икономије и домостроја, другим речима – за виђење конкретних историјских догађаја као етапа плана спасења, Лалић је имао претходника у Бојићевим песмама. Видели смо у првом поглављу овога рада да је Милутин Бојић тему страдања сопственог народа у Великом рату поетски обликовао на библијском подтексту – као ход народа кроз трагичне догађаје историје ради испуњења примљених завета: „Ми, као литија, лутамо с трубама / Од кута до кута, од града до града, / Час сами, час с децом, стадом и љубама, / Носећи стегове и власти и пада.“

Због утицаја Библије на формирање Бојићеве песничке историософије, историософска свест овог песника посебно је блиска Ивану В. Лалићу и његовим *Канонима*, чега је био свестан и сам Лалић:

Посебно је питање да ли, и у којој мери, Бојићева лектира Библије директно делује, као одређена компонента, у склопу његовог песничког приступа историји... Међутим, дух који прожима неколико његових позних песама, квалитет универзалности о којој је малочас било речи, упућује нас на мисао да је Бојићев доживљај Библије био слојевитији и дубљи и да је утицао на формирање његових највреднијих песничких открићења (Лалић 1974: 18).

С обновом традицијске свести у другој половини двадесетог века и дело Милутина Бојића добијало је све ширу рецепцију и остваривало све већи утицај на поетике савремених песника. Оно је пружало један кључ којим се приступало традицији и којим се афирмисала историјска свест која је испод променљивих догађаја трагала за универзалним и трајним истинама.

***

Тек када се упореди са фрагментарним и модерничким доживљајем Првог светског рата у књижевности која је настајала после њега, може се схватити монументалност Бојићеве збирке. Можда се једино код Растка Петровића, у роману *Дан шести*, препознаје потреба да се прича о страдању током Првог светског рата наративно шире уоквири и универзализује. Петровић то настоји да постигне кроз истицање старословенског прамита. Ипак, та митологија превише је поетички партикуларна да би могла да постане културно делотворан оквир.

Осећање да се у удаљеним епохама и митским наративима крију енергије које могу да преобразе профано савремено искуство чине од Бојића песника историје. Као такав он је истовремено укотвљен у свом добу, кроз блискост са Винавером, Дучићем и Ракићем, као што је, још више, весник послератног модернизма, у коме се појам Византије везивао управо за особену визију историјског процеса (Христић). Речима Ивана В. Лалића:

Та тражена Византија за Бојића је зацело била само један вид духовног завичаја који је хтео да напипа прстима своје песме; духовног завичаја из којег ће да јасније сагледа обресе наслућене драме човека у космосу, да би је тумачио кроз конкретно искуство историје (Лалић 1974: 18).

Инспирација средњовековном књижевношћу у Бојићевом делу најделотворнија је тамо где му омогућава да развије историософску свест која конкретне догађаје универзализује и преводи у предање, а која свој најпотпунији израз добија у *Песмама бола и њоноса*.

Извори

- <https://digitalna.milutinbojic.org.rs/index.php/bojicevo-delodelo/knjige-mb/70-bojic-lalic>
- Бојић 1914: Милутин Бојић, *Песме*, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Бојић 1978: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.
- Бојић 2016: Милутин Бојић, *Песме бола и њоноса*, фототипско издање, Београд: Службени гласник – Библиотека „Милутин Бојић“.
- Винавер 2012: Станислав Винавер, *Рани радови*, Дела, књ. 1. Прир. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник.
- Доментијан 1988: Доментијан, „Живот Светога Саве“, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*. Прир. Радмила Маринковић, Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Лалић 1997 I: Иван В. Лалић, *О делима љубави или Византија*, Дела, књ. 2. Прир. Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Лалић 1997 II: Иван В. Лалић, *Стирасна мера*, Дела, књ. 3. Прир. Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Литература

- Винавер 1975: Станислав Винавер, „Скерлић и Бојић“, *Кришички радови Станислава Винавера*. Прир. др Павле Зорић, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Вуковић 1969: Владета Вуковић, *Књижевно дело Милутина Бојића*, Приштина: Заједница научних установа Косова.
- Евола 2010: Јулијус Евола, *Побуна против модерног света*. Прев. Дубравка Рајх, Чачак: Градац.

- Јовановић 1993: Александар Јовановић, *Песници и љреци: моћиви језика, традиције и културе у послерашној српској поезији*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Лалић 1974: Иван В. Лалић, „Милутин Бојић“, у: *Милутин Бојић*. Избор и предговор Иван В. Лалић, Београд: Народна књига.
- Павловић 1999: Миодраг Павловић, „Чин сећања“, *Свечаности на илашоу*, Београд: Просвета.
- Радуловић 2015: Марко М. Радуловић, „Станислав Винавер и српсковизантијско наслеђе“, у: *Поезија и модернистичка мисао Станислава Винавера*, зборник радова. Уред. Предраг Петровић, Београд – Шабац: Институт за књижевност и уметност – Библиотека шабачка.
- Фрај 1985: Нортроп Фрај, *Велики код(екс): Библија и књижевности*. Прев. Новица Милић – Драган Кујунџић, Београд: Просвета.
- Христић 1969: Јован Христић, „Предговор“, у: Иван В. Лалић, *Изабране и нове њесме*, Београд: Српска књижевна задруга.

Marko M. Radulović

MEDIEVALISM OF POEMS OF PAIN AND PRIDE IN THE CONTEXT OF THE 20TH CENTURY SERBIAN POETRY

Summary

Bojić's relation towards medievalism is multifaceted. It ranges from the poetic and dramatic treatment of episodes and characters from this remote epoch, to the use of the motifs and allusions related to it, aiming to poetically universalize the contemporary poetic experience, and all the way to a specific attitude to the myth and the great narratives, especially the Bible. Bojić's medievalism and Byzantinism are

viewed as literary-historical phenomena of his time, mostly in connection to Vinaver, and then as an announcement of the post-war modernist poets, such as Ivan V. Lalić above all others. The paper dedicates special attention to the use of biblical symbolism in the description of the suffering during the First World War. The Bible is the key subtext of *Poems of Pain and Pride* and in this sense it is also a sign of Bojić's medievalism – the poet's stance towards it is similar to the stance of a medieval monastic disciple. With the poetic use of the great narratives Bojić attaches symbolical meaning to historical events and elevates them in the spheres of the tradition which redeems the history (Fry).